

इतके कॅनडा-भारत संबंध बिघडले. सप्टेंबर २०२३ मध्ये टुडो यांनी कॅनडाच्या पार्लमेंटमध्ये बोलताना, हरदीपसिंग निज्जर या ‘कॅनेडियन नागरिका’ची हत्या भारताने घडवून आणली, असा आरोप केला. निज्जर हा भारताच्या दृष्टीने खलिस्तानवादी अतिरेकी असून तो आणि त्याच्यासारख्या अनेक खलिस्तानवाद्यांच्या प्रत्यापर्णाची भारताची जुनी म गणी आहे. पण टुडो यांच्या दृष्टीने कॅनेडियन नागरिक असलेल्या अनेकांच्या हत्या करण्याचा कट भारताने रचला आहे. परस्परांच्या मुत्सद्यांची हकालपट्टी झाली. व्हिसा, विद्यार्थी, व्यापार अशा आघाड्यांवर दोन्ही देशांना या बिघडलेल्या संबंधांचा फटका बसू लागला. कॅनडाला या मुद्यावर अमेरिका,

ब्रिटन, ऑस्ट्रेलिया यांचे अप्रत्यक्ष समर्थन मिळाले, तरी या तिन्ही देशांनी भारतावर थेट आरोप करण्याचे सातत्याने टाळले. टुडो यांच्या काळात कॅनडाचे चीनशी संबंधही बिघडले. डोनाल्ड ट्रम्प प्रशासनानेही २५ टक्के टॅरिफ लादण्याची धमकी दिली आहे. स्थिती तत्प असताना भारतासारख्या मोठी बाजारपेठ असलेल्या आणि प्रचंड संख्येने विद्यार्थी व कुशल कामगार निर्यात करू शकणाऱ्या देशाला इतक्या टोकापर्यंत दुखावणे ही टुडो यांची धोरणात्मक चूकच होती. तिचा फटका टुडो यांना बसला. भारत आणि कॅनडा संबंधांच्या वाटेत स्वतःच्या राजकीय फायद्यासाठी वारंवार काटे पसरवणारे कॅनडाचे पंतप्रधान जस्टिन टुडो यांच्या

हाती काम मुख्यी राम

ऋत प्रबोधन

प्रा. डॉ. हविदाक आबखरे

संतांनी श्रमालाच राम मानले आहे. कामामध्येच राम मानण्याची संतांची वृत्ती त्यांच्या अभंग वाङ्मयात पदोपदी आढळते. संतांनी प्रत्येक व्यक्तीला आपल्या कुवतीप्रमाणे कार्य करण्याचा उपदेश केला आहे. अधिकार तैसा करू उपदेश। साहे ओझे त्यास ते चि द्यावे।। मुंगीवर भार गजाचे पालाण। घालिता ते कोण कार्यसिद्धी।। तुका म्हणे फासे वाधुरा कुन्हाडी। प्रसंगी ते काही पारधी तो।। (तु. गा. ३२०५) आपल्या सवयीप्रमाणे, कष्टप्रमाणे आपल्याला यश मिळत असते. अभ्यासाने कोणतेही कार्य साध्य होऊ शकते. श्रम, अभ्यासाला काहीही अशक्य नाही. श्रमाला संत तुकारामांनी देव मानले आहे.

साधूंनी बचनाग खाती तोळा तोळा। आणिकाते डोळा न पाहवे।। साधूंनी भुजंग धरितील हाती। आणिके कांपती देखोनिया ।। असाध्य ते साध्य करिता सायास। कारण अभ्यास तुका म्हणे।। (तु. गा. २९८) कर्म किंवा श्रम कुणालाही चुकलेले नाहीत. कर्माचा त्याग करणाऱ्याला कधीही कर्मफल मिळत नाही. अनिष्टमिष्ट मिश्रं च त्रिविधं कर्मणः फलम्। भवत्यत्यागिनां प्रेत्य न तु सन्यासिनां क्वचित्।। (गीता १८/१२)

आपले कार्य करतानाच ईश्वराचे चिंतन करण्याने जे मानसिक समाधान मिळते, त्याला कशाचीच जोड नाही. संत जनाबाईने काम करता करताच भगवंताची भक्ती केली आहे. श्रमालाच अधिक महत्त्व दिले आहे. संत नामदेवांच्या घरी दळणकांडणाचे, झाडलोटीसारखे सामान्य काम करणाऱ्या जनाबाईने कामामध्येच आपली ईश्वरसेवा घडत असल्याचे महत्त्वपूर्ण मत मांडले आहे. दळितां कांडिता। तुज गाईन अनंता।। न विसवें क्षणभरी। तुझे नाम गा मुरारी।। नित्य हाची कारभार। मुखी हरी निरंतर ।। लक्ष लागले चरणासी । म्हणे नामयाची दासी।। (सकल संगंगाथा-संत जनाबाई, अर्भाग-२०४) संत जनाबाईंनी आपले दैनंदिन कार्य करतानाच श्रीविठ्ठाला आळवण्याचा साल्ला दिलेला आहे. त्यामुळे श्रमपरिहार तर होईलच; सोबत ईशंचिंतनही घडेल. कामातच राम शोधण्याचा संदेश सर्व संत-विभूतींनी दिलेला आहे.

संत एकनाथांनी सहेतुक श्रम करण्याचा उपदेश केला आहे. अन्यथा व्यक्तीला कर्मबंधाची बाधा होऊ शकते. निष्काम कर्म करणे हेच मानव हिताचे आहे.

तेवी जे कर्म स्वाधिकरों। सुखाचे दे अत्यादरे।। तिची कर्म अन्यायाधिकारे। दुःखे दुर्धरे भोगवी।। मेघ वर्षे निर्मळ जळ। परी जैसे बीज तैसे फळ।। एक भोगी पीक सकळ। एका सबळ साळी

केले।। तेवी सकामी कर्म घडे। ते बाधक होय गाढे।। तेचि गा निष्कामा कडे। मोक्ष सुरवादे सुखवी।। (ए. भा. २१/३८, ४०, ४२) मोक्षप्राप्तीकरिता ज्ञानमार्गाएवढाच कर्ममार्गसुद्धा जीवनामध्ये खूप महत्त्वपूर्ण आहे. उचित कर्मांशिवाय ज्ञानाला मोल नाही. म्हणून कर्मयोग ज्ञानयोगापेक्षाही श्रेष्ठ आहे, असे भगवान श्रीकृष्ण गीतेमध्ये सांगतात. तो म्हणे या कुंतीसुता। हे संन्यास योग विचारिता।। मोक्षकर तत्त्वता। दोनीहि होती।। तरी जाणां नेणां सकळा। हा कर्मयोगु कीर प्रांजळा।। जैसी नाव स्त्रियां बाळां । तोयतणी।। तैसे सारासार पाहिजे। तरी सोहपा हाची देखिजे।। येणे संन्यासफळ लाहिजे। अनयासें ।। (ज्ञाने.-५/१५-१७) ईश्वराला भक्ताचे काम करताना कोणतीही लाज वाटत नाही तर माणसाला का लाज वाटावी, असा प्रतिप्रश्न संत तुकाराम करतात. कोणताही भक्त संकटात असताना ईश्वर एका क्षणात धावून जातो. म्हणून माणसाने आपले नियत कर्म करावेच. नियत कर्मच माणसाचे संचित असते. करिता कोणाचे ही काज। नाही लाज देवासी।। बरे करावे हे काम। धरिले नाम दीनबंधु।। करूनी अराणूक पाहे । भलत्या साह्य व्हावया।। बोले तैसी करणी करी। तुका म्हणे एक हरी ।। (तु. गा. २०६७)

संसारामध्ये पुकळ कामे असली, तरी मुखाने राम-राम म्हणण्यास विसरू नका. त्यामुळे जन्म-मरणाचे श्रम नाहीसे होतील व दुःखाने भरलेला संसार सुखरूप झाल्याशिवाय राहणार नाही. अंतकाळी, प्राणोत्क्रमणाच्या वेळी जेव्हा तुमच्याजवळ कुणीही नसेल, तेव्हा तुमचे कर्म व तुम्ही केलेले नामस्मरणच तुम्हाला मोक्षपदाला पोहोचवेल. म्हणून प्रत्येक कर्म करताना प्रभुनामस्मरण करावे. त्याने तुम्हाला सत्कर्म करण्याचे बळ प्राप्त होईल.

कामामध्ये काम । काही म्हणा रामराम । जाईल भवश्रम । सुख होईल दुःखाचे ।। (तु. गा. ३९७९) जोडीनिया धन उत्तम व्यवहारे तुमच्या उत्तम कर्माने व सचोटीच्या व्यवहाराने तुम्ही धन, मान, प्रतिष्ठा मिळवू शकता. त्यासाठी तुम्हाला तुमचे कर्म मात्र उत्तम ठेवावे लागतील. सत्कर्माने तुम्ही हवे ते मिळवू शकता. तुमचे कर्मच तुमचा आरसा आहे.

नीतिमत्तायुक्त कर्म, परोपकारी धर्म व भूतदया या सर्वांमुळे मनुष्य यशस्वी व समाधानी जीवन जगू शकतो, असे संत तुकाराम सांगतात.

जोडोनिया धन उत्तम व्यवहारे। उदास विचारे वेच करी।। उत्तम चि गती तो एक पावेल। उत्तम भोगील जीव खाणी।। परउपकारी नेणे परनिंद। परस्त्रिया सदा बहिणी माय।। भूतदया गाथी पशुंचे पाळण। तान्हेल्या जीवन वनामाजी।। शांतीरूपे नव्हे कोणाचा वाईट। वाढवी महत्त्व वडिलांचे।। तुका म्हणे हे चि आश्रमाचे फळ। परमपद बळ बैराग्याचे ।।

म्बिनेजगत

देवेंद्र प्रभुणे

खरा भारत हा खेड्यांमध्ये वसतो’ असे महात्मा गांधी म्हणत. विसाव्या शतकाच्या अखेरपर्यंत तरी शहरी भारत व खेड्यांमधील भारत हा भेद ठसठशीत होता. भारत हा मूलतः कृषिप्रधान देश आहे व भारतीयांना संस्कृती व प्रथा-परंपरा या अतिशय महत्त्वाच्या वाटतात, हे विचार सत्य. भारतीय जीवन पद्धतीत प्रत्येक समाजाच्या, समूहाच्या विशिष्ट धारणा असतात व समाज बांधवांनी आपले जीवनयापन कसे करावे, याविषयी ठावरील सामाजिक संकेत, निर्बंध व मान्यता असतातच. भारतात, उपयोजित कला व प्रदर्शनी कला या जीवनाचे प्रतिबिंब म्हणूनच विकसित झाल्या आहेत. भारतात तरी, मनुष्यास बृहत् समाजाचा भाग म्हणून चाकोरीबद्ध जीवन जगण्यास आवडते.

पायल की झंकार, रस्ते रस्ते...

हिंदी चित्रपटसृष्टीत १९८० च्या दशकापर्यंत तरी खेड्यांचे व शहरात राहणाऱ्या सामान्य कष्टकरी वर्गाचे लक्षणीय चित्रण करणाऱ्या कथा- वस्तू व चित्रपट वर्गांचे लक्षणीय चित्रण करणाऱ्या कथावस्तू व चित्रपट बनत असत. खेड्याम धून शहरामध्ये, परिस्थितीच्या रेट्यामुळे निरुपायाने का होईना, यावे लागणाऱ्या वर्गास

उदरनिर्वाहासाठी आत्यंतिक संघर्ष करावा लागायचा व श्रम- प्रधान व्यवसाय अंगीकारावे लागायचे. मागील सहस्रकात, साधारणतः १९७०-१९७५ सालापर्यंत जन्मास आलेल्या पिढीस, दिवसभर, वेगवेगळ्या ठिकाणी विशिष्ट ललकाऱ्यांनी आपल्या सेवा व वस्तू विक्रय करणाऱ्या फेरीवाल्यांची चांगलीच ओळख असेल.

रस्तो-रस्ती व वस्ती-वस्तीत जाऊन आपल्या विक्रयकलेचे कौशल्य दाखवणाऱ्या फेरीवाल्यांवर हिंदी चित्रपटांमध्ये अनेकविध गीते चित्रित झाली आहेत. यामध्ये रस्त्यावर वस्तू विकणारे, आपल्या कला-कौशल्याचे प्रदर्शन करून पैसे मिळविणारे किंवा नायक-नायिकेच्या रुसव्या-फुगल्यांना आपल्या गानकौशल्याने कुशलतेने मिटवणारे गायक-गायिका, असे ठळक उपप्रकार आहेत. हिंदी चित्रपटसृष्टीतील पहिले लक्षणीय फेरीवाल्यांचे गीत होते ते, १९३९ सालच्या ‘ब्रँडी की बोटल’ चित्रपटातील राजकुमारी यांनी गायलेले ‘कोई ले लो, मै लायी, मीठा दूध लायी’ हे. अर्थात, चित्रपटाचे शीर्षक व या गीताचा फारसा संबंध नाही, हे मात्र खरे.

उत्तर भारतात विशेष लोकप्रिय असलेले ‘चना जोर गरम’ हा खाद्यपदार्थ विकणारा विक्रेता व लोकप्रिय असलेले ‘चना जोर गरम मै लाया मजेदार’ हे गीत होते ते ‘बंधन’ (१९४०) या चित्रपटात व ते गायले होते अरुणकुमार यांनी. अर्थात, याच धर्तीची दोन गीते नंतरही हिंदी चित्रपटात आली, ती म्हणजे ‘चना जोर गरम’ (नया अंदाज १९५६) व ‘चना जोर गरम’ (क्रांती १९८०). ‘कोई लेलो भैया, ताबीज है मेरा बड़े काम का’ (के. सी. डे) हे ‘मीनाक्षी’ (१९४२) चित्रपटातील गीत ‘बूट करू मै पॉलिश बाबू’ (सुरैया) हे ‘नई दुनिया’ (१९४२) चित्रपटातील गीत, ‘तेरा खिलौना टूटा बालक’ हे मोहंमद रफींनी गायलेले ‘अनमोल घडी’ (१९४६) चित्रपटातील गीत, ही स्वातंत्र्यपूर्वकालीन फेरीवाल्यांसंबंधित ठळक गीते.

स्वातंत्र्योत्तर काळात, ‘नवीन भारत’ ही संकल्पना, नव-स्वतंत्र खंडप्राय देशाच्या अशा-आकांक्षा व समाजवाद यांना चित्रपट माध्यम व चित्रपट गीतांद्वारा व्यक्त करण्याचा एक नवीन प्रवाह आणून अनुभवला. ‘कोणतेही काम हे निम्न प्रतीचे नसून श्रमास प्रतिष्ठा मिळाली पाहिजे’ हा भाव व्यक्त करणारी गीते हे १९५० ते १९६० या दशकातील हिंदी चित्रपटातील फेरीवाल्यांच्या गीतांचे

वैशिष्ट्य होते. ‘बूट पॉलिश करवा लो बाबू’ (घर की इज्जत १९४८), ‘ठहर जरा ओ जानेवाले’ (बूट पॉलिश, १९५३) ही स्वाभिमानाने जगू इच्छिणाऱ्या मुलांची गीते, ‘आओ हमारे हॉटेल मे, चाय पियो जी गरम-गरम’ (कुंदन १९५५) (या गीतांद्वारे समाजाच्या बदलत्या परिस्थितीचे अचूक वर्णन आहे).

‘मेरा नाम अब्दुल रहमान, पिस्तावला मैं हूँ पणग’ (भाई भाई, १९५६), ‘फूलों के हार लेलो’ (इस्पेक्टर १९५६) ही गीते या दृष्टीने अभ्यासण्यासारखी आहेत. लहान मुलांच्या भावविश्वावर अचूक कटाक्ष टाकणाऱ्या ‘अब दिल्ली दूर नहीं’ (१९५७) चित्रपटात विविध वस्तू विक्रय करणाऱ्या फेरीवाल्यांचे ‘लो हर चीज ले लो’ हे गीत होते तर एकदारी विकणाऱ्या फेरीवालीचे ‘सैया झूठों का बडा सरताज निकल’ हे गीत होते ‘दो आँखे बारह हाथ’ या चित्रपटात..! काजळ विकणारे फेरीवाले

केव्हाच नामशेष झालेत. परंतु या फेरीवाल्यांचे प्रातिनिधिक गीत म्हणता येईल, असे

गीते फेरीवाल्यांची, गीते-पथकलावंतांची..

किशोरकुमार यांनी अद्भुत गान-कौशल्य ठायी ठायी प्रदर्शित करणारे गीत होते ‘सुस्मा मेरा निराला’ हे ‘कभी अंधेरा कभी उजाला’ (१९५८) या चित्रपटात..! ‘लैला की उंगलिया बेचू’ हे काकडी विकणाऱ्या फेरीवाल्यांचे गीत होते ‘घर की इज्जत’ (१९६०) या चित्रपटात. तर खेळणे विकणाऱ्या फेरीवाल्यांची व्यथा मांडणारे गीत ‘आया रे खिलौनेवाला..’ होते. ‘बचपन’ (१९७०) चित्रपटात.

‘मेरा नाम है चमेली’ (राजा और रंक), ‘आहे न भर ठंडी-ठंडी, गरम-गरम चाय पी ले’ (बनफूल १९७२), ‘ले लो चां चमेली गुलाब ले लो’ (सोने के हाथ १९७३), ‘चक्कू छुरिया तेज करालो’ (जंजीर, १९७३), ‘आया रे आया खिलौनेवाला आया’ (सोने का दिल लोहे के हाथ, १९७८), ‘लोगों का दिल अगर जीतना तुम को है तो’ (मनपसंद, १९८०) हे दातू-विक्रेतीला उपदेशपर गीत, फुलवती का गजरा ना पहना हो (क्रोधी, १९८१) अशी विविध गीते, फेरीवाल्यांकडून आपण अनुभवली. यातील दुसरा उपप्रकार म्हणजे, सेवा देणारे फेरीवाले.

जॉनी वॉकर यांच्यासाठी मोहंमद रफींनी गायलेल्या काही गीतांमध्ये सेवा देणाऱ्या फेरीवाल्यांच्या आयुष्याचे नेमके वर्णन आहे. यातील अजूनही लोकप्रिय असलेले, वरवर हास्यागित असलेले गीत म्हणजे ‘सर जो तेरा चकराये, या दिल डुबा जाये’ हे ‘मालिश, तेल मालिश, चंभी’ या विशिष्ट हाळीने सुरू होणारे ‘प्यासा’ (१९५७) चित्रपटातील साम्यवादाचा पुरस्कार करणारे गीत. तर, आज विमा विक्रीच्या आधुनिक तंत्रात, ज्याची कल्पनाही करता येऊ शकत नाही, अशा पद्धतीने म्हणजे फेरीवाल्यांच्या शैलीत ‘बीमा लाईफ बीमा पॉलिसी’ या ललकारीने सुरू होणारे ‘बाबू इन्शुरन्स करालो’ हे ‘काला आदमी’ (१९६०) चित्रपटातील गीत! जरी, समाज व विधी मान्य नसला तरीही खिसेकापू ही जमात पूर्वापार शहरात विद्यमान होती. या जमातीचे कौशल्य व हस्त-लाभव दर्शविणारे एक अफलातून गीत ‘संचल के ये दुनिया है’ हे (सितारों से आगे १९५८) रफी साहेबांनी फारच बहारीने गायले आहे व त्यावर जॉनी वॉकर यांचे प्रस्तुतीकरण म्हणजे वा..! याच धर्तीचे, एक गीत, ‘दो उस्ताद’ (१९५९) या चित्रपटातील होते.

‘इरी रा राक्का, वरली का नाक’ हे गीत पडद्यावर राज कपूर यांनी अतिशय गतिमान हालचाली करून प्रस्तुत केले होते. ‘उपरवाले तेरी दुनिया में कभी जेब किसी की ना खाली मिले’ हे खिसेकापू प्रशिक्षण वर्गातील गीत होते ‘हाथ की सफाई’ (१९७३) चित्रपटात! माणसाने ओढण्याच्या रिश्ता हा क्रूर प्रकार कायदेशीरीरित्या बंद झाला, हे बरेच झाले. या रिश्तावाल्यांच्या आयुष्याचे वर्णन करणारे, ‘मै रिश्तावाला’ हे गीत होते ‘छोटी बहेन’ (१९५९) या चित्रपटात; जे मेहमूद यांच्यावर चित्रित झाले होते.

सकारात्मकतेचे तत्वज्ञान

डॉ. वितीन ह. देशपांडे

deshapandenh@gmail.com

आपली जीवनकथा, ज्याचे निःसंशय आपण नायक असतो आणि आरोपी असण्याचे टाळतो (कारण ते कोणालाही आवडण्याजोगे नसते), तुम्ही कुणाला सांगितली आहे कां? बरेचदा हे प्राक्कथन समोरच्यावर अवलंबून असते, त्यानुसार कथा संक्षिप्त ठेवायची की विस्तृत, तिचा शेवट कसा करायचा- स्वतःला सोयीस्कर असणारा की घडले तसे साक्षीभावाने कोरड्या आवाजात सांगायचे? समोरच्याच्या प्रतिक्रियांवर कितपत भरोसा ठेवायचा? त्याला आवडली नाही तर? आणि आवडली तर? पण कधीतरी या कथनात थोडं थंबकून आपण ज्या कहाण्या सांगतो, त्यांच्यावर पुनर्विचार करतो कां?

माझी कहाणी काय आहे?

गप्पा मारण्याच्या आपल्या सर्वर्थांवर प्राक्कथन उपचार पद्धती बेतलेली आहे. हेतू एकच- विकास आणि वाढीच्या संधी शोधणे, जीवनातील अर्थांवर बोट ठेवणे आणि स्वतःला अधिक चांगले समजून घेणे.

कहाणीमधून इतरांना माहिती देणे, अनुभव वाटणे, आपण कधी चुकलो होतो, कसे विचार आणि संवेदना यांच्यात समन्वय साधता येतो. आपल्या विचारांची जुळणी कहाणीतून करता येते, अर्थ शोधण्यातून हेतू विकसित करता येतात आणि स्वतःची प्रतिमा स्थापन करता येते. आयुष्य जगताना आपण स्वतःबद्दल इतरांना आणि स्वतःलाही काय सांगतो याची जाणीव होते.

कहाण्यांमधून उपचार

या उपचारांमध्ये व्यक्तीला तिच्या समस्यांपासून अलग केले जाते आणि त्यांच्याकडे बाह्य दृष्टीने कसे पाहावे हे शिकविले जाते. अर्थात हे पूर्णतया सदर व्यक्तीच्या कौशल्यांवर आणि जीवनहेतूच्या द्वारे अडचणीच्या प्रसंगांवर कशी मात केली याच्या कथनातून शक्य होते. मिचएल व्हाईट आणि डेव्हिड इप्स्टन यांनी १९८० च्या सुमारास हा मार्ग सुचविला. माणूस जर त्याच्या विघातक अथवा समस्यप्रधान स्वभावापासून जर दूर गेला तर त्याला सुधारता येते. उदा. कळत नकळत एखाद्याने कायदा मोडला तर त्याला गुन्हेगार न मानता, किंवा वाईट असा शिक्षा त्याच्यावर न मारता त्याला चुकलेली व्यक्ती असं जागविलं तर प्रसंगांची, प्रश्नांची तीव्रता कमी होऊ शकते.

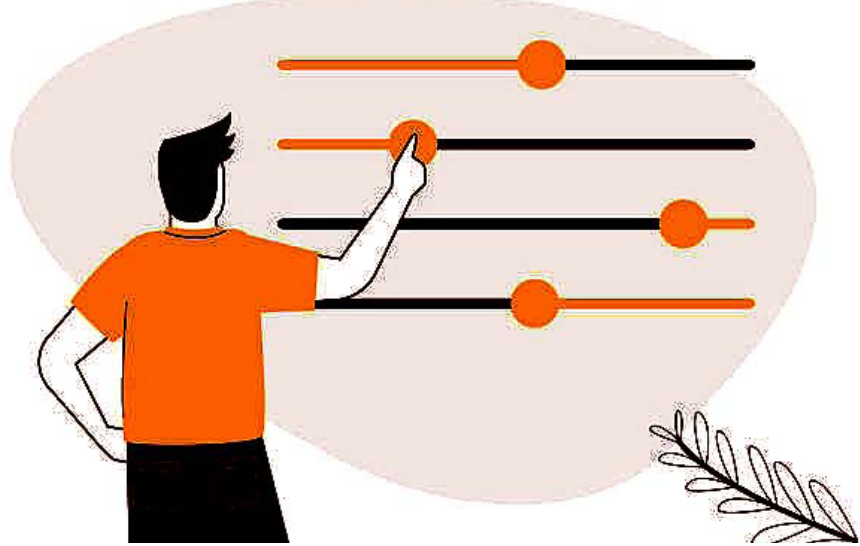
या संरचनेच्या तीन पायऱ्या संभवतात-

१) **ही उपचारापद्धती सन्मानजनक आहे** - उपचार केल्या जाणाऱ्या व्यक्तीचा योग्य सन्मान येथे राखला जातो. त्याच्यात काही कमरता अथवा दोष आहेत, किंवा ती व्यक्ती किती अपूर्ण आहे असं अंगुलीनिर्दे श करून दाखविलं जात नाही. आपल्या आयुष्यातील समस्यांना, ज्या बव्हंशी स्वतःच निर्माण केलेल्या असू शकतात, त्यांना तोंड कसे द्यायचे हे येथे उपचारांमधून समजावले जाते.

२) **या उपचारापद्धतीमध्ये दोषारोपण टाळले जाते-** उपचार घेणाऱ्या व्यक्तीला, तिच्या समस्यांबद्दल कधीही जबाबदार धरले जात नाही. तसेच इतरांवर दोषारोपण करण्यापासूनही त्यांना परावृत्त केले जाते. अनेकविध

ज्याची त्याची कहाणी

सकारात्मकतेचे तत्वज्ञान २५१

कारणांमुळे प्रत्येकाच्याच आयुष्यात समस्या येत असतात. मग कशासाठीही आणि कोणावरही बोट कां दाखवायचे? एकदा व्यक्ती आणि तिच्या समस्या भिन्न झाल्यात की काय आणि कसे बदलायचे याचा निर्णय घेता येतो.

३) **इथे उपचार करून घेण्यासाठी आलेल्या व्यक्तीकडे तज्ज्ञ म्हणून बघितले जाते-** या ठिकाणी उपचार करणारी व्यक्ती सामाजिक किंवा शैक्षणिक दृष्ट्या उच्चासनावर बसविली जात नाही. ज्या व्यक्तीला समस्या आहेत, तिलाच तज्ज्ञ म्हणून मान्यता दिली जाते. या समजुतीनुसार पुढे उपचार केले जातात.

मॉर्गन यांनी २००० साली एके ठिकाणी असं वक्तव्य केलंय - प्रत्येकालाच फक्त स्वतःच्या समस्या माहित असतात आणि त्यांचे निरसन करण्यासाठी आवश्यक असलेले ज्ञान आणि कौशल्यही असते. वर्तन सुधारणेची जबाबदारी अंतिमतः त्या व्यक्तीवरच असते. या तीन स्त्ंभांवर उभयतांमधील नाते विकसित होते आणि तेच या उपचारापद्धतीचे फलित असते.

महत्वाच्या संकल्पना-

समस्या असलेली व्यक्ती आणि व्यक्ती हीच समस्या या दोहोंमध्ये जमीन अस्मानाच अंतर आहे. व्हाईट आणि एप्स्टन म्हणतात- घातक किंवा प्रतिकूल स्वप्रतिमेच्या प्रेमात पडणे हे व्यक्तीच्या जीवनाच्या गुणवत्तेवर नकारात्मक ठरू शकते. त्यांच्या दृष्टीने- समस्या ही समस्या असते, व्यक्ती ही समस्या कधीच नसते.

(अ) वास्तव हे सामाजिक नजरेतून निर्माण झालेले असतं. याचा अर्थच असा की आपले संवाद, चर्चा यांचा वास्तवाच्या संकल्पनेवर परिणाम होत असतो.

(ब) वास्तव हे संवादातून, भाषेतून व्यक्त होत असते. विविध भाषा बोलणाऱ्या व्यक्ती एकाच अनुभवाबाबत

सर्वस्वी भिन्न प्रतिक्रिया देऊ शकतात, कारण मुळात आकलन भिन्न असते.

(क) प्राक्कथनातून स्वतःला समजणे अधिक सोपे होते. थोडक्यात कहाण्या आणि प्राक्कथन हे आपल्या अनुभवांना अर्थपूर्ण करतात.

पूर्ण सत्य किंवा वस्तुनिष्ठ वास्तव असं खरं तर काही नसतं. आपल्यासाठी जे सत्य असतं, ते इतरांसाठीही असेलच असं नसतं. फार काय, दुसऱ्या एखाद्या प्रसंगी ते स्वतःलाही लागू नसते. हा मुद्दा स्टॅन्डिश यांनी २०१२ साली मांडला.

वास्तव सतत बदलत असते आणि तो एक सखोल व्यक्तिगत किस्सा असतो हे वरील तीन स्तंभ अधोरेखित करतात. वस्तुनिष्ठ सत्य खरंच असतं कां? सामाजिक बंधांनी, संकल्पनांनी, रीती-रिवाजानी प्रभावित झालेलं ते सत्य आपण स्वतःशी निर्माण केलेलं असतं. आधुनिक विचारांनुसार काही सिद्धांत असे गृहीत धरतात की माणसे, भाषा आणि वैश्विक सत्य यांचे प्राक्कथनावर वर्चस्व असते. जर हे वैश्विक सत्यच अस्तित्वात नसेल तर व्यक्ती स्वतःचे सत्य निर्माण करीत असतात आणि ते पुरेसे असते. मग कहाणी कथनाचे कौशल्य आपोआप विकसित होते.

पाच तंत्रे-

१) अपनी कहानी छोड जा ---- या सुंदर ओळींमधून नकळत माणसे आपली कहाणी सांगत असतात. स्वतःच्या आवाजाचा शोध घेत, स्वतःच्या शब्दांमध्ये स्वतःची कहाणी कथन करतात.

स्टॅन्डिश म्हणतात, प्राक्कथनामागचे तत्वज्ञान आपल्या स्वतःच्या अस्तित्वाला, जीवनहेतूंना अर्थ प्रदान करीत असते. मग ते शोध, त्यांवर यत्नम/लेप लावणे वा सांगितलीचे दिवस या कहाणीत कोणते अध्याय (प्रकरणे) आहेत? प्रत्येक अध्याय म्हणजे एक महत्वाची घटना

तंत्राला नव्याने लेखक बनणे किंवा नव्याने कहाणीचे लेखन असेही म्हणतात. म्हणजे कहाणीत अनुभवांच्या आधारे बदल करणे आणि एकूणातच नवी कहाणी लिहिणे हे उपचार असतात.

घटना एकच पण कॅलिडोस्कोप प्रमाणे हजारो कहाण्या तयार करता येतात आणि याचे एकमेव कारण म्हणजे आपले अनुभवांचे आकलन परिस्थितीनुरूप बदलत असते आणि त्यानुसार अर्थही बदलत जातात.

२) प्रश्न-तंत्र-

कहाणी कथन, कहाणी लेखन हा संवाद असतो आणि त्यांतून प्राक्कथन उलगडत जाते. डेव्हीड इप्स्टन म्हणतो- दरवेळी एक प्रश्न विचारला की जीवनाची शक्यतेने भरलेली आवृत्ती जन्माला येते. स्वतःच्या अस्तित्वाचा नकाशा काढायचा असले तर काही प्रश्न तंत्राच्या स्वरूपात विचरता येतात-

(१) असं दिसतंय, प्रश्न, समस्या हे तुझ्या जीवनाचे अभिन्न अंग आहे.

(२) कधीपासून या समस्येने तुला त्रासलंय?

(३) या समस्येचे तुझ्या जीवनावर काय परिणाम झालेले आहेत?

(४) दैनंदिन जीवनाला अपेक्षित असलेल्या उर्जेवर तुझ्या या समस्येचा काय आणि कसा परिणाम होतो?

(५) ही समस्या तुझ्या नातेबंधांना वेढून उरते कां? तिचा तुमच्या कुटुंबियांवर काय परिणाम होतो?

(६) या समस्येचा तुझ्या व्यक्तिगत जीवनावर काय परिणाम होतो?

(७) ही समस्या आहे त्या स्वरूपात स्वीकारायला तुशी तयारी आहे कां?

(८) या समस्येचे मूळ काय? ती कां उदभवली आहे?

(९) कसं असतं जीवन या समस्येसह? कसं होतं जीवन या समस्येविना?

(१०) काय हवंय, हे एकदा सुस्पष्ट झाल्यावर पुढे काय? कसा करणार पुढील प्रवास?

३) **व्हाईटच्या तसे उपचारांमध्ये तीन प्रक्रिया समाविष्ट असतात.**

(अ) **समस्येला बाह्यरूप देणे-** एक आरसा धरायचा समोर आणि अस्तित्वाचा नकाशा तयार करायचा,त्यासाठी वरील प्रश्न वापरायचे. किंवा प्रथमपुष्पी एकवचनी प्रश्न न विचारता, तृतीय पुष्पी एकवचनी प्रश्न विचारावेत किंवा तसा कहाणीचा रोख ठेवावा. आपोआप समस्या विलग होते आणि आपण तिचे साक्षीभावाने दर्शन घेऊ शकतो.

(ब) **संघाषणांचे पुनर्लेखन** - आयुष्याचे दुर्लक्षित तुकडे जोडायला घ्यायचे. समस्या केंद्रित प्राक्कथन बदलायचं.

(क) **नात्यांचे नूतनीकरण-** अनावश्यक नाती दूर सारायची. कहाणीमध्ये अर्थ भरायचे, तिला देखण करायचे.

४) **कशी आहे तुपची कहाणी-** रटाळवाणी, उत्तेजित करणारी, प्रेरणादायी? स्वतःच्या कहाणीचे पुस्तक लिहायला घ्या- त्याला शौक द्या- अमक्या-तमक्याची कहाणी. किंवा अधिक देखणं, आकर्षक शीर्षक- कहाणी वीरेंद्रच्या संघर्षाची टाईप. वा सांगितलीचे दिवस या कहाणीत कोणते अध्याय (प्रकरणे) आहेत? प्रत्येक अध्याय म्हणजे एक महत्वाची घटना

निवडावी आणि तिला एक उपशीर्षक द्यावे. अनिश्चित आणि चमत्कारिक! त्याखाली छोटेसे वर्णन अस- वे. माझं तारुण्य अस्ताव्यस्त आणि आकाशहीन होतं. कुटुंबातील सात सदस्यांमध्ये माझी घुसमट व्हायची वगैरे. आवडतंय हे प्राक्कथन कां बदलायचीय ही कहाणी? या आणि अशा असंख्य प्रश्नांची उत्तरे सापडतात या उपचार पद्धतीत.

शेवटी अंतिम प्रकरणाकडे यायचे- त्यांत भविष्यातील आयुष्याचे चित्र आणि त्या चित्राचे वर्णन असावे. कोठे जायचंय, कोण असणार तुम्ही भावी काळात. इथे पूर्वानुमान मदत करते तुमच्या विचारांच्या प्रसरणाला. मग एक सर्वसमावेशक कहाणी तयार होईल.

५) आघातांनंतरचे जीवनप्रवाह बदललेले असतात.

अशावेळी त्या व्यक्तीची मागणी एकच असते- मला समजून घ्या. माझ्यात झालेल्या बदलांमागची कहाणी जाणून घ्या आणि नंतर मत बनवा.

आपल्या अंधारलेल्या क्षणी उत्तरं किंवा सल्ले नको असतात. हवे असतात फक्त हळुवार मानवी स्पर्श, शांत/ पाय न वाजविता जवळ येणारे सान्निध्य! या छोट्या छोट्या देणग्या नकळत आपले पाय घट्ट रोवून ठेवायला कारणीभूत असतात, जेव्हा जीवन जगणे अवघड, बोजड होत जाते.

अशावेळी माझ्या वेदना स्वतःवर ओढवून घेऊ नका, माझ्या सावल्यांना बाजूला सारू नका. फक्त शेजारी असा, माझ्या आत सुरू असलेली वादळे कान देऊन ऐका. भक्कमपणे हात ठेवा माझ्या खांद्यावर म्हणजे न डगमगता मी माझी वाट शोधेन.

माझ्या वेदना, माझं दुःख सारं माझं आहे आणि त्यांच्यासह स्वतःच्या लढ्यांना मला तोंड द्यायचंय, हे ठाऊक आहे मला! फक्त अशावेळी तुमचं अस्तित्व माझ्यासाठी दिलासा असेल या कधीकधी घाबरविणाऱ्या जगात आणि मला आठवण करून देत राहील- मी एकदा नसल्याची!

कसाही मोडका तोडका असलो तरी मी अजूनही तुमच्या प्रेमास पात्र आहे (असं मला वाटतं). तेव्हा त्या काळोख्या वाटेवर मी जेव्हा जेव्हा वाट चुकेन, तेव्हा तेव्हा तुम्ही तिथे असाल नं? बचावासाठी किंवा मला मुक्त करण्यासाठी नव्हे तर सोबती म्हणून.

पहाट होईपर्यंत माझे हात धरून ठेवा, मला स्वतःचे सामर्थ्य आठवण्यास मदत करा. हा अबोल आधार माझ्यासाठी अमूल्य असेल. विसरलो तरीही तुमचे प्रेम सतत आठवण करून देत राहील मला माझ्या स्वताची!

आपल्या बाह्य दिसण्यापेक्षा आपली कहाणीच आपली खरी ओळख निर्माण करू शकते. यातून फक्त स्वं गवसतो असे नाही, पण आपल्याबद्दलचे सर्वंकष चित्र पालटून जाते. बदलांसाठी स्वतःला सक्षम बनवायचे असेल तर हा महत्वाचा मार्ग असतो. प्रत्येक समस्याला उत्तर असतेच, फक्त ते शोधावे लागते. पुनर्बांधणी करताना जुने बांधकाम पाडावे लागते मग आपण नक्की काय हवे आहे ते हवं तसं बांधू शकतो.

माया अँजेलोचे एक महत्वपूर्ण वचन उधृत करून हा लेख संपवू या- देअर इज नो ग्रेटर एँगोनी दॅन बेअरिंग एँन अन्टोल्ड स्टोरी इन्साईड यू!

भक्तिचे सोहळे। तप ध्यान।।

(भाग-४७)

क्वाधता क्वाद

प्रा.ज्ञानेश्र्व कुलकर्णी

(वतनी)

भ्र. ९४०३०२९१७८

श्री मद् भगवद्गीते मध्ये मोक्ष मिळविण्याचे तीन मार्ग सांगितले आहेत. ते म्हणजे ज्ञानयोग, कर्मयोग व भक्तियोग. ज्ञानयोग व कर्मयोग या मार्गाने जरी लवकर मोक्ष मिळत असला तरी त्यात देहाला फार कष्ट पडतात त्यामानाने भक्तियोग मार्गाने मात्र उशीर लागत असला तरी जे ज्ञानयोगाने व कर्मयोगाने फळ मिळते तेच फळ भक्तियोग मार्गानेही मिळते. माऊली यासाठी फार सुंदर दृष्टांत देतात की, **देखे उल्लवनासरिस। पक्षी फळासी झांवे जैसा। सांगे नरु तैसा। पावे वेणा? ॥४०॥**

आणि पुढे ते म्हणतात की, **तो हळूहळू ढाळेढाळें। कतूलेनि एके वेळे। तया मार्गाचनि बळे। निश्चित ठाकी ॥४२॥**

अर्थात अर्जुना, असे पाहा की, पक्षी ज्याप्रमाणे उडाऱ्या बरोबर फळाला झोंबतो, त्याप्रमाणे साधक (माणूस) तितक्या अतिजलद वेगाने फळापर्यंत पोहोचू शकेल काय? मग तो साधक किंवा माणूस या फळापर्यंत जाण्यासाठी एका फांदीवरून दुसऱ्या फांदीवर स्वतःला सावत हळूहळू जाईल आणि काही वेळाने त्या मार्गाच्या आधारेने त्या फळापर्यंत निश्चितच पोहोचतो. त्याचप्रमाणे ज्ञानयोग मार्गाने जाणारे ज्ञानी विहंगम तत्काळ मोक्षाची प्राप्ती करून घेतात. दुसरे कर्मयोगी आहेत, ते कर्मयोगाच्या आधारे शाखाप्रमाणे आपला विचार करून काही काळाने मोक्षाला प्राप्त होतात. हेच मोक्षरूपी फळ भक्तिमार्गानेही साधकाला प्राप्त होते पण ती भक्ति संत मिराबाई किंवा संत नामदेवासारखी श्रेष्ठ असली पाहिजे. ओट घटकेची नको. भक्तियोगाच्या मानाने ज्ञानयोगाने किंवा कर्मयोगाने जरी मोक्ष लवकर प्राप्त होत असला तरी यात शरीराला फार कष्ट पडतात पण भक्तियोग मार्गाने जरी उशिरा मोक्ष प्राप्ती होत असली तरी सहजगत्या प्राप्त होते. तेही आपला संसार, आपली नियत कर्मे सारे काही सांभाळून. हेच तर आमच्या संत मंडळींनी वारंवार आम्हाला सांगितले आहे. हरिपाठात माऊली म्हणतात की,

असोनी संसारी जिह्वे वेणु करी । वेदशाख उभारी बाह्या सदा ॥ पण त्यासाठी काय करावे तेही पुढे माऊली सांगतात की, ठायीच बैसोनी करा एक चित्त । आवडी अन्त आळवावा ।।

जगदूर तुकोबाराय म्हणतात की,

रामकृष्णचि विठ्ठल केशवा । मंत्र हा जपावा सर्वकाळे ॥ यावीण आणिक असता साधन ।**वाहातसे आन विठोबाची ।।**

भक्तिमार्गाने जातना आपला संसार, नियत कर्मे सर्वकाही सांभाळून एकाग्र चित्ताने नामस्मरण करावे म्हणजे उशिरा का होईना पण मोक्षप्राप्ती हे होतेच. इतके नामस्मरण हे सोपे साधन आहे हे माझे तुकोबाराय विठ्ठलाची आन (शपथ) घेऊन सांगतात. म्हणून या देहाला अपार कष्ट देऊन मोक्ष मिळविण्यापेक्षा आपले

सर्व व्यवहार सांभाळून जर भक्तिमार्गाने मोक्ष मिळत असेल तर ते आमच्यासारख्या सामान्य साधकांसाठी चांगले नाही का? ज्ञानयोग, कर्मयोग व भक्तियोग या तीनही मार्गात कर्म हे करावेच लागते पण हे कर्म भक्तिमार्गात अधिक सहज व सोपे आहे.

भक्तियोगात 'तप' बाहेरून व 'जप' आतून सांगितला आहे. म्हणून भक्तिमार्गात जप व तप अत्यंत महत्वाचे आहे. म्हणूनच माऊली हरिपाठात म्हणतात की, **जप तप कर्म हरिवीण धर्म । वाऊगाचि श्रम व्यर्थ जाय ॥** हरिला न स्मरता कितीही जप तप कर्म केलात तर ते श्रम व्यर्थ वाया जातात म्हणून भक्तिभावाने नामस्मरण करावे ही अट मात्र भक्तियोगात आहे हे जाणावे.

आजच्या धावपळीच्या जगात भक्तिमार्गाच आपल्याला तारेल. तोच मार्ग आम्हाला सुख,शांती, समाधान मिळवून देईल या संतवचनावर आपलीनितांत श्रद्धा असायला हवी. हेच आपल्याला **भक्तिचे सोहळे। तप ध्यान ॥** या अभंग रचनेत सांगण्याचा मी छोटासा प्रयत्न केला आहे.

तपाचे सामर्थ्य। जपात जागते ॥ भक्तिर भेटते । परब्रह्म ॥११॥

तप आणि जप मध्ये फरक जरूर आहे पण हे दोन्ही एकामेकाला मारक नसून पुरक आहेत. विशेषतः भक्तियोगात तर हे दोन्ही आवश्यकच आहेत. नव्हे नव्हे एकमेकांशिवाय भक्ति पुर्णत्वासच येत नाही असे म्हटले तर अतिशयोक्ती होणार नाही. कारण वर सुरुवातीलाच सांगितलं आहे की, भक्तियोगात तप बाहेरून तर जप आतून केला जातो. याचाच अर्थ असा की, जेव्हा आम्ही पुजा-पाठ, ध्यान-धारणा करतो तेव्हा ते कर्म बाहेरून म्हणजे या चर्मचक्षुला दिसणारं करतो.

थोडक्यांत कर्मकांड करत असतो पण ते करत असतानाच मनात भक्तिभावाने आणि एकाग्रतेने नामस्मरणही चालू असायलाच हवं. म्हणजेच देहाने सत्कर्म आणि मनाने नामस्मरण हे अखंडपणे चालूच

राहायला हवं तरच ती पुजा किंवा सत्कर्म देवापर्यंत पोहोचतं. आणि खऱ्या अर्थाने तीच भक्ति भगवंताला प्रिय असते, तीच भक्ति भगवंता पर्यंत पोहोचते. यालाच **चरण मंदिर तज जाते है, और आचरण भगवान तक ।** म्हणतात. म्हणजे आपले पाय जर मंदिराकडे जात असतील तर आपल्या आचरणात सुध्दा सुधारणा होणे अपेक्षित आहे आणि तु होतेच. कारण आपले आचरण हेच आपल्याला भगवंता पर्यंत घेऊन जाते. भक्ति मध्ये कर्म आणि आचरण दोन्हीही शुद्ध असलं पाहिजे. तरच हा भक्तियोग आम्हाला मोक्षा पर्यंत निश्चितच नेईल. पण आमचे आचरण जर यांच्या नेमके उलटं असेल, म्हणजे पुजा-पठण, ध्यान धारणा तर करायची पण आत मनात मात्र भलतेच विचार चालत असतील ती भक्ति शुद्ध कशी असेल. तथा भक्तिला दांभिकता असे म्हणतात. अशी भक्ति आम्हाला नरकाला नेईल.

माऊलींनी किंवा सर्व संतांनी सांगितलेली भक्ति ही केवळ भक्ति नसून तो निष्काम भक्तियोग आहे. म्हणजे देहाने तप (कर्म) व मनाने जप हे अखंडपणे चालतच राहावे. तेव्हा कुठे काया, वाचा, मन हे त्रिकूट एकत्र येते आणि ती भक्ति परिष्कृत होऊन परमभक्ति रूपांतरित होते. तप व जगातलं द्वैत गळून जातं आणि अद्वैत निर्माण होतं. तिथे परब्रह्म परमात्म्याची भेट होते. यापेक्षा वेगळी मोक्षाप्राप्ती काय असते?

थोडक्यात तपाचे सामर्थ्य जपात (नामस्मरणात) असते आणि जपाचे (नामस्मरणाचे) सामर्थ्य परब्रह्म परमात्म्याचा भेटीत (मोक्षाप्राप्तीत) असते. ती ज्ञानयोग कर्मयोगाप्रमाणेच भक्तियोगातही असते. हे परब्रह्म परमात्मा पांडुरंग आणि संत श्री नामदेव महाराज यांच्यात चालणाऱ्या संवादा वरून किंवा संत जगनाबाईंच्या व सर्व संतांच्या निस्सीम भक्ति वरून स्पष्ट होते. म्हणून भक्तियोगात तप आणि जप दोन्हीही अत्यंत महत्वाचे आहेत...

ऐसे सांगे गीता । तेंचि ज्ञानेश्वरी ॥ कलियुगी तारी । भक्ति योग ॥२१॥

द्वारप युगात, त्रेतायुगात मोक्ष प्राप्तीसाठी अतिशय कठीण साधना, यज्ञयाग हे सांगितले आहेत पण कलौयुगात मात्र केवळ नामस्मरणानेही मोक्षप्राप्त करून घेता येतो असे भगवान श्रीकृष्णाने श्रीमद्भगवद्गीतेत सांगितले आहे. भक्तिभावाने नुसते माझे नांव घेतले तरी मला ते प्रिय आहे असे भगवान म्हणतात. जे भगवंतांनी गीतेत अर्जुनाला सांगितले आहे तेच माऊलींनी तुमच्या माझ्या सारख्या साधकाला हा सोपा भक्तिमार्ग सांगितला आहे. माऊली म्हणतात की, *** मन आणि बुद्धी भगवंताच्या ठिकाणी अर्पण करावी, म्हणजे भक्ती ईश्वराप्रमाणे सर्वव्यापी होती.**

*** सर्व कर्मे करावीत, परंतु त्यांचे फळ ईश्वर चरणी अर्पण करावे. कर्मफल त्याग करावा. कर्म फल त्याग करणे हे तसे सोपे नाही, फर अवघड आहे. पण एकदा का मनाने आणि बुद्धीने ठरवले की ते सोपे होते.**

*** अभ्यासापेक्षा ज्ञान श्रेष्ठ आहे, ज्ञानापेक्षा ध्यान अधिक श्रेष्ठ आहे आणि ध्यानापेक्षाही कर्मफलत्याग अधिक उत्तम आहे कारण कर्मफलत्यागामुळे तत्काळ परम शांती मिळते.**

(क्रमशः)

२ शमाच्या रेघांनी लाल काळ्या धाग्यांनी कर्नाटकी कशिदा मी काढीला हात नका लावू माझ्या साडीला...' ज्येष्ठ कवयित्री लेखिका शांताबाई शेळके यांचे हे गीत ऐकताना कर्नाटकी कशिदा काढलेली रेशमी साडी माझ्या डोळ्यासमोर तरळते. त्या रेशमी झुळझुळीत साडीचा मुलायम स्पर्श मनात जाणवतो. साडी हा स्त्रियांच्या जिव्हाळ्याचा विषय. अगदी पहिल्यांदा नेसलेल्या साडीपासून तर आयुष्यभर, कधी आवडीने खरेदी केलेल्या साड्या, कुणीतरी प्रेमाने तर कधी मानापानाची म्हणून दिलेली साडी... अशा अनेक मार्गांनी आपल्यापर्यंत आलेल्या या साड्या आपल्या कपाटात आरामात घड्यांमध्ये तर कधी हँगवर लटकून सुखाने नांदत असतात.

आपल्या आवडीने पारखून निरखून घेतलेल्या, पतिराजांनी प्रेमाने घेतलेल्या, आपल्या पहिल्या कमावतून मुलींनी-मुलांनी घेतलेली साडी आणि त्यानंतरही सण-समारांभाला आपल्या आवडीने मुलांनी घेतलेल्या साड्या, सुनांनी कौतुकाने घेतलेल्या साड्या या सगळ्या साड्या आपल्या कपाटाची शोभा वाढवत असतात. कधीकाळी

रेशमाच्या रेघांनी...

म्हणे सकळच की विकळ या विषयावर खूप चर्चा-वाद समाजात झाले होते. सकळ म्हणजे काष्टा असलेली साडी म्हणजेच नऊवारी आणि विकळ म्हणजे काष्टा नसलेली साडी म्हणजे पाचवारी साडी. आधीच्या काळात बायका फक्त नऊवारी लुगडीच वापरत. पुढे पाचवारीचे आगमन झाले. सुरुवातीला तिला 'गोलसाडी' म्हणत. कालांतराने गोलसाडीतला 'गोल' हा शब्द गाणवा झाला. घराचा उंबरठा ओलांडून बाहेरच्या जगात प्रवेश केलेल्या बहुतांश स्त्रियांनी तसेच महाविद्यालयाचा उंबर ओलांडू लागलेल्या काही तरुणींनी पाचवारी साडीला आपलंसं केलं. तरी नऊवारी आपले अस्तित्व टिकवून होती. नऊवारी असो की पाचवारी, दोन्ही प्रकारात 'बनारसी शालू' हे आपली खास आब राखून असणारे महावस्त्र. नवऱ्या मुलीला बनारसी शालू आवजून घेतला जायचा. 'पदरावरी जतराचीचा मोर नाचरा हवा आई मला नेसव शालू नवा...' अशाप्रकारे हा शालू आपल्या मराठी गाण्यातही भेटतो. खानदानी तेज असलेला शालू हे महावस्त्र. शालूच्या बरोबरीने शुभकार्यात मिरवण्याचं भाग्य लाभलं आहे ते आपल्या मराठमोळ्या पैठणीला. पुण्याच्या पेशव्यांच्या स्वामिनी पैठण्या वापरायच्या, असं कुठंतीरी वाचल्याचं आठवतं. पैठणी आली अन् बनारसी शालू जरा मागे पडला. बहुतांश स्त्रियांचा कल आता पैठणीकडे झुकलेला दिसतो. पैठणीच्या पदरावर मोर, बांगडी, नारळ अशी विविध प्रतीक चिन्हे असतात. पैठणीची किंमत तिच्या पदरावरून उरते. शालूसारखेच पैठणी हे एक महावस्त्र.

पैठणीचे काठ आणि पदर भरजरी असतात.

संक्रांतीला खडीची साडी घेण्याची पद्धत होती. काळ्याभोर साडीवर पांढऱ्याशुभ्र हलव्यात गुंफलेल्या रंगीबेरंगी हलव्याचे दागिने घातलेली काळी साडी नेसलेली नवविवाहिता छान दिसते. प्रत्येकाची आवड-निवड वेगवेगळी असते. शालू-पैठणी- काळी चंद्रकळा या मानाच्या मानकरणी असल्या, तरी सण-समारांभात साड्यांचे अनेक प्रकार आपला दिमाख मिरवत कांजिवरमचा तोरा होता. आता कांजिवरमची जागा पोचमपल्लीने घेतली. बोमकाई, प्युअर सिल्क, कोसा सिल्क आपला खानदानी रुबाब अजून टिकवून आहेत. गढवाल, टसर, कतान, कोरा सिल्कची भली मोठी रेंज आहे. आपल्या इंदुरी, माहेश्वरी चंदेरी, पेशवाई, जिजामाता तर आपल्या खासच आवडीच्या. या सगळ्यांच्या मेळाव्यात आपली धारवाडी काठा पदराची साडी डोक्यावरून पदर घेऊन मर्यादेनं उभी आहे. कलकत्ता काँट्रने आपला बंगाली लूक शाबूत ठेवला आहे. या सगळ्या सिल्क आणि रेशमी भरजरी काठापदराच्या साड्यांना बाजूला सारून आता डिझाइन साड्या पुढे आल्या आहेत. झिरझिरीत असलेल्या या

रेशमाच्या रेघांनी...

डिझायनर साड्यांवरची चंदेरी सोनेरी वेलवुड्री अप्रतिम असते

